

ZOFIA MATULKA

Warszawa

UWAGI O KATECHEZIE W SZKOLE

W momencie wprowadzenia nauki religii do szkół katecheza stała się jednym z przedmiotów szkolnych, wprawdzie nadobowiązkowym, ale podobnym do wszystkich innych, przewidzianych planem nauczania. Przestała być żywym wprowadzeniem do wspólnoty parafialnej, do lokalnego Kościoła, którego członkami są katechizowani: dzieci i młodzież szkolna. To prawda, że każdy żywy Kościół lokalny, parafia, zrobi wszystko, by swoje dzieci i swoją młodzież wprowadzić we własną wspólnotę wierzących poprzez różnorodne oddziaływania duszpasterskie, które na pewno mogą i powinny nawiązywać do katechezy szkolnej. Tym niemniej nie będzie to już integralne wprowadzenie, za braknie w nim bowiem systematycznego wieloletniego kursu wiedzy religijnej, którą odtąd podaje się w szkole.

W ten sposób katecheza stała się *d w u t o r o w y m o d d z i a ł y w a n i e m w y c h o w a w c z y m*: poprzez szkołę i poprzez parafię. Wyraziście uwydatnia się to w dużych zespołach szkół zawodowych, w liceach ogólnokształcących, obejmujących swym zasięgiem często bardzo rozległe obszary. Z jednej strony młodzież w takich szkołach należy do różnych parafii i na katechezy szkolne przynosi swoje różnorodne doświadczenia religijne tam zdobyte, z drugiej – księża i katecheci w konkretnych parafiach kształcą i wychowują religijnie młodzież nie swoją, lecz należącą do wielu parafii okolicznych, a nawet znajdujących się w znacznej odległości.

Ta dwutorowość katechezy – parafialnej i szkolnej – jest wyrazista przede wszystkim dlatego, że wśród współczesnych chrześcijan coraz bardziej pogłębia się świadomość wspólnoty ludu Bożego, Kościoła i wspólnoty jego lokalnej części, jaką jest parafia. Chrześcijanin, oprócz przynależności do Kościoła rozumianego jako cały lud Boży Nowego Przymierza, przynależy do Kościoła lokalnego, parafii i tam właśnie współtworzy i przeżywa wspólnotę dzieci Bożych, zjednoczonych ze sobą i z Jezusem Chrystusem, przez którego stają się wspólnotą Boga z ludźmi. Katecheza szkolna, obejmując dzieci i młodzież z

różnych parafii, domaga się więc uzupełnienia w obrębie parafii, do których młodzież przynależy.

W swojej wypowiedzi zajmę się wyłącznie katechezą szkolną, i to w zakresie szkoły średniej. Nie będę zajmować się katechezą w szkole podstawowej, jakkolwiek wiele zagadnień i rozwiązań dydaktycznych jest w obu wypadkach podobnych. Jednakże różnice ze względu na wiek uczniów są tu zasadnicze i dlatego oba szczeble katechezy wymagają osobnych ujęć.

Podstawową różnicę między katechezą a nauczaniem innych przedmiotów szkolnych stanowi to, iż wiedza religijna opiera się na *O b j a w i e n i u*, którego źródłem jest Słowo Boże, przekazywane w formie zapisu w Biblii, jak i w formie tradycji żywego nauczania, trwającego od czasów apostoelskich. Katecheza domaga się *w i a r y* osób w niej uczestniczących i ma tę wiarę pogłębiać i ugruntowywać. Inne przedmioty szkolne przekazują wiedzę, którą można bezpośrednio lub pośrednio weryfikować doświadczalnie albo rozumowo. Przedmiotu wiary, poza prawdami fundamentalnymi, zweryfikować się nie da ani doświadczalnie, ani rozumowo. Można wprowadzić prawdy wiary religijnej traktować jako mitologię, przyswajając je w formie wiedzy religioznawczej, ale nie to jest celem katechezy. Katecheta ma więc znacznie szersze zadanie niż nauczyciel każdego innego przedmiotu szkolnego, zadanie zresztą o wiele trudniejsze.

Ponieważ rzeczywistości nadnaturalnej, objawionej, przedmiotu wiary religijnej nie można doświadczalnie i rozumowo ani ująć, ani udowodnić, chrześcijanin musi uwierzyć i zawierzyć Bogu. Uznanie *a u t o r y t e t u B o g a o b j a w i a j ą c e g o* napotyka niejednokrotnie u poszczególnych uczniów różnorodne trudności, których rozwiązywanie często jest zadaniem katechety. Kluczowym problemem do rozwiązania jest udowodnienie *B ó s t w a C h r y s t u s a*, czego można dokonać, opierając się przede wszystkim na Ewangeliach – jako źródle historycznym – oraz w pewnym stopniu na literaturze pozachrześcijańskiej.

I tu od razu okazuje się, że jednym z głównych celów katechezy jest zaznajomienie młodzieży z Pismem św. zarówno z Nowym, jak i Starym Testamentem, rozbudzenie zainteresowania nim, nauczanie umiejętności czytania go i rozumienia, z wykorzystaniem komentarza i słownika biblijnego oraz odpowiednich map i zestawień chronologicznych, sytuujących zdarzenia biblijne w kontekście innych wydarzeń historycznych świata. Przydatne tu są materiały audiowizualne, ukazujące poglądowo, a więc przybliżające rzeczywistość opisaną w Starym i Nowym Testamencie oraz jej tło geograficzne, historyczne i obyczajowe.

Na każdej katechezie powinno się przeczytać i wyjaśnić stosowny fragment Pisma św., a także rozbudzać chęć poszukiwania w nim zasad postępowania w

różnych konkretnych okolicznościach życia. Dlatego też katecheta musi mieć do dyspozycji tyle egzemplarzy Pisma św., zwłaszcza Nowego Testamentu, aby każdy uczeń mógł je otrzymać do ręki. Młodzież szkół średnich nie zna na ogół Pisma św., ale po odpowiednim wprowadzeniu czyta je chętnie, głównie Ewangelie. Czytanie Pisma św. powinno się przekształcić u uczniów w nawyk, a może lepiej – w potrzebę serca.

Obowiązujący obecnie *Szczegółowy program katechizacji w zakresie szkoły średniej (I-IV)* w podwójnej wersji – jako tzw. opracowanie krakowskie i poznańskie – stawia w centrum uwagi uczniów postać Jezusa Chrystusa. W klasie I szczegółowe zagadnienia zgrupowano wokół hasła: „Spotkanie z Chrystusem”, w II – „Chrystus żyjący w swoim Kościele”, w III – „Człowiek wobec problemu wiary”, w IV – „Chrześcijanin w świecie współczesnym”. Układ treści nauczania jest więc s p i r a l n y: wszystkie cztery cykle, a w ich obrębie poszczególne działy i pojedyncze hasła programowe znajdują odniesienie do Osoby Jezusa Chrystusa.

Zaletą układu spiralnego jest tworzenie s y n t e z, wielostronne wiązanie tematów między sobą, ujemną zaś cechą jest brak systematyczności i powtarzanie się. Układ treści nauczania liniowy, a także układ koncentryczny, bardziej sprzyjają systematyczności w procesie dydaktycznym. Dlatego też katecheta, realizując aktualnie obowiązujący program, powinien zwrócić specjalną uwagę na elementy porządkujące i systematyzujące tematy poszczególnych katechez.

Ogromną pomocą dla katechetów są już wydane p o d r ę c z n i k i, gdyż zaprezentowano w nich obszerną wiedzę teologiczną, zaproponowano metodyczne ujęcia poszczególnych katechez, zamieszczono literaturę uzupełniającą. Nie ulega wątpliwości, że katecheta, przygotowując konkretne katechezy, musi korzystać nadto z Pisma św., mszału, podręcznych katechizmów, podręczników teologicznych i historycznych, a także powinien czerpać z własnych przemyśleń i doświadczeń religijnych. Ważne jest też to, by uwzględniał aktualne wydarzenia z życia Kościoła, wypowiedzi i dokumenty papieskie.

Przygotowanie i przeprowadzenie konkretnej katechezy jest swego rodzaju t w ó r c z o ś c i ą p e d a g o g i c z n ą, tym trudniejszą i bardziej zobowiązującą, że trzeba jeszcze brać pod uwagę p o t r z e b y, z a i n t e r e s o w a n i a i m o ż l i w o ś c i uczniów. W przypadku uczniów szkół średnich ich potrzeby i zainteresowania mogą być bardzo zróżnicowane, uwarunkowane budzącym się krytycyzmem i kontekstem innych przedmiotów szkolnych. Uczniowie szkół zawodowych z kolei stykają się po raz pierwszy ze środowiskiem pracy w czasie odbywanych praktyk zawodowych i tu spotykają się z wieloma problemami z zakresu etyki pracy. Katecheta tylko wtedy może sprostać tym potrzebom i oczekiwaniom uczniów, jeśli sam potrafi ujmo-

wać, rozumieć, oceniać i rozwiązywać zagadnienia współczesnej kultury i cywilizacji w świetle nauki Jezusa Chrystusa.

Zakłada się, że katechizowana młodzież szkół średnich już dobrze przyswoiła sobie podstawowe prawdy wiary chrześcijańskiej, czyli tzw. katechizm. Niestety – jest to iluzja. Młodzież bardzo niedoskonale zna katechizmowe prawdy wiary, ujmuje je powierzchownie i najczęściej nie potrafi wypowiedzieć ich własnymi słowami. Jest absolutną koniecznością, ażeby katecheta w trakcie przeprowadzanych przez siebie katechez nieustannie powracał do podstawowych prawd wiary chrześcijańskiej, pogłębiał ich rozumienie przez uczniów, wiązał je ze sobą, ukazując całość depozytu wiary i wymagał ich zapamiętania. Musi to być *z e s t a w p r a w d p o d s t a w o w y c h*, pewne minimum, bez dodatkowych uzupełnień, ale doskonale przyswojone, opanowane i zapamiętane. Będzie to kapitał na całe życie.

Rzecz jasna, iż na poziomie szkoły średniej nie można ograniczyć się do takich sformułowań prawd wiary, jakie podaje się dzieciom przygotowującym się do pierwszej Komunii św. Muszą to być sformułowania dostatecznie poszerzone i pogłębione, wypowiedziane językiem współczesnym, uzasadnione cytataми z Pisma św. i przedstawiające Boży plan zbawienia człowieka w kontekście dokonującej się historii. Muszą to być sformułowania ukazujące aktualne, zawsze wspiane Boże perspektywy dla człowieka, jednym słowem – zawierające elementy *t e o l o g a l n e*.

W trakcie katechezy uczniowie szkół średnich powinni zrozumieć przede wszystkim to, co jest istotą odkupieńczego dzieła Chrystusa: że człowiek, każdy człowiek, otrzymał możliwość udziału w życiu Boga w Trójcy Świętej, tzn. że może stać się *p r z y b r a n y m s y n e m* w Jednorodzonym Synu Bożym, Jezusie Chrystusie, i że z Nim w Duchu Świętym może i ma kochać Ojca oraz wszystkie Jego dzieci, tj. wszystkich ludzi. Jednocześnie powinni zrozumieć, że wspólnota Boga z ludźmi dokonuje się w *K o ś c i e l e*, będącym ludem Bożym Nowego Przymierza, Ciałem Mistycznym Jezusa Chrystusa, i że w ten sposób urzeczywistnia się Królestwo Jezusa Chrystusa, Królestwo Boże, które w czasach ostatecznych stanie się eschatologiczną rzeczywistością.

Tutaj od razu gruntownego omówienia wymaga problem *ł a s k i u ś w i ę c a j ą c e j i ł a s k i u c z y n k o w e j*, przy czym podstawowym obowiązkiem katechety jest wpojenie w uczniów przekonania, że chrześcijanin musi żyć stale w łasce uświęcającej, a oscylowanie między stanem grzechu a stanem łaski uświęcającej jest czymś nienormalnym i niedopuszczalnym w jego życiu. Wiąże się to oczywiście z procesem odkrywania i przyswajania sobie wartości religijnych, a przede wszystkim z osobistym spotkaniem z Jezusem Chrystusem i zafascynowaniem Jego Osobą w egzystencjalnym odniesieniu i dialogu miłości.

W obowiązujących programach i podręcznikach osobisty, religijny kontakt z Jezusem Chrystusem określa się słowem „przyjaźń”, nawiązując do oczywistej potrzeby młodzieży posiadania przyjaciół. Należałoby wskazać, że jest to przyjaźń szczególna, wynikająca z całej głębi rzeczywistości eklezjalnej, jaką jest zjednoczenie chrześcijan z Jezusem Chrystusem, a raczej włączenie w Niego, co doskonale ukazuje obraz winnego krzewu czy pojęcie Mistycznego Ciała. To zjednoczenie ma wyraźnie charakter oblubieńczy, bo Kościół jest oblubienicą Jezusa Chrystusa, charakteryzuje się więc niewyraźną głębią wewnętrznej jedności.

Ten związek, który ma połączyć młodego człowieka z Jezusem Chrystusem, może urzeczywistniać się tylko poprzez modlitwę, Eucharystię i sakramenty. I tu dochodzimy do zagadnienia odkrywania, przeżywania i przyswajania sobie przez młodzież wartości religijnych, co jest podstawowym celem katechezy. W dydaktyce nazywa się to nauczaniem poprzez eksponowanie wartości przez nauczyciela oraz poznawanie ich i przeżywanie przez ucznia.

Jak katecheta może eksponować podstawowe wartości religijne, ażeby doprowadzić do ich przeżywania i przyswajania przez uczniów? Podstawowym źródłem ukazywania wartości religijnych jest Pismo św., zwłaszcza słowa Jezusa Chrystusa i sytuacje, poprzez które On te wartości przedstawiał. Może tu być przydatne nawiązywanie do doświadczeń uczniów oraz ich obserwacji życia. Pomocne mogą być także odpowiednio dobrane dzieła literatury pięknej, filmy, programy telewizyjne i radiowe, artykuły prasowe. Należy pamiętać, że tylko wtedy katecheta ukáže podstawowe wartości religijne oraz umożliwi uczniom ich odkrycie i przyswojenie, kiedy sam je głęboko przeżywa, żyje nimi i potrafi o nich mówić przekonująco na podstawie własnych doświadczeń religijnych, a także świadczyć o nich swoim postępowaniem w życiu.

Przeżywając i przyswajając sobie wartości religijne, uczniowie jednocześnie poznają normy etyczne i na ich podstawie formułują ocenę moralną, ucząc się oceniać postępowanie własne i innych ludzi. W trakcie katechez mają też kształtować swoje postawy religijne i moralne, wprowadzając do swego postępowania elementy ascezy. Ma im w tym wszystkim pomagać katecheta, gdyż celem katechezy jest nie tylko kształcenie, lecz przede wszystkim wychowanie religijne uczniów.

Wiadomo, że na postawę składają się trzy elementy: intelektualny, emocjonalny i behawioralny. Oddziaływanie wychowawcze katechety na uczniów tylko wtedy będzie skuteczne, jeśli uwzględni on wymienione trzy elementy i będzie pomagał uczniom w ich kształtowaniu i pogłębianiu. Wartości religijne nie mogą być tutaj jednak stosowane instrumentalnie, gdyż etyka jest dla religii i z niej wynika, a nie odwrotnie.

Katecheta oczywiście wie, że prowadzenie życia prawdziwie chrześcijańskiego jest dziełem łaski Bożej, z którą człowiek ma konsekwentnie współpracować, dlatego też będzie wskazywał na konieczność modlitwy, Eucharystii, sakramentów. I tutaj właśnie katecheza łączy się z o d d z i a ł y w a n i e m d u s z p a s t e r s k i m, które na terenie szkół jest obecnie utrudnione, gdyż nie ma kaplic szkolnych, brak księży na etatach prefektów, a duchowni prowadzący katechezę szkolną są nadmiernie obciążeni pracą duszpasterską w parafiach i nie mają czasu na dodatkową pracę z katechizowaną w szkołach młodzieżą.

Wśród postaw chrześcijańskich istotna jest postawa wobec s f e r y s e k s u a l n o ś c i, m a ł ż e ń s t w a i r o d z i n y. Ta dziedzina wymaga szczególnego opracowania w trakcie katechez szkolnych jako aktualna, a zarazem trudna dla młodzieży, jako życiowo ważna. Potrzebna jest tu na pewno współpraca lekarza i – w miarę możliwości – psychologa; sam katecheta powinien dysponować potrzebną wiedzą i znajomością życia w tym zakresie oraz umieć rozbudzić i pojąć zaufanie młodzieży.

Katecheza szkolna, która powinna być w sposób ścisły powiązana z życiem, ma pomóc również młodzieży w ukształtowaniu ś w i a t o p o g l ą d u, ma stworzyć podstawy do wypracowania światopoglądu chrześcijańskiego. Światopogląd jest spójnym i rozumnym spojrzeniem na całą, otaczającą człowieka rzeczywistość, wyjaśniającym jej sens, porządkującym całokształt dostrzeganych przez człowieka zjawisk. Światopogląd powinien być pogłębiony, ale zarazem szeroki, ma tworzyć syntezę całości wiedzy człowieka, jego przekonań i wyznawanych wartości, regulujących jego życie. Dla chrześcijanina podstawą światopoglądu jest jego wiara religijna oraz system wartości religijnych i etycznych, które ta wiara głosi i eksponuje.

Dlatego też w trakcie katechez szkolnych należy uczyć młodzież umiejętności u j m o w a n i a i o c e n i a n i a c a ł e j r z e c z y w i s t o ś c i z punktu widzenia religii chrześcijańskiej. Nie jest to zadanie łatwe dla katechezy, gdyż – po pierwsze – rzeczywistość jest bardzo złożona, a – po drugie – katecheta musi dysponować szeroką i pogłębioną wiedzą z różnych dziedzin, orientować się we współczesnych trendach kulturowych i cywilizacyjnych, jednym słowem – mieć szerokie horyzonty intelektualne. Musi nadto umieć przekładać ogólne założenia doktryny chrześcijańskiej na szczegółowe normy, gdyż tylko wtedy zdoła adekwatnie i w sposób pogłębiony ocenić wielorakie złożone problemy współczesności.

Występuje tutaj również zagadnienie t o l e r a n c j i. Postawa tolerancji wynika z miłości dla człowieka i szacunku dla jego wolności jako osoby. Znamionuje ludzi o głębokiej kulturze humanistycznej i szerokich horyzontach, ludzi nie ulegających ciasnym, fanatycznym odruchom. Postawa tolerancji

aprobuje różnice między ludźmi, wynikające z charakterystycznego dla współczesnych społeczeństw pluralizmu światopoglądowego i kulturowego. Takiej postawy w imię wartości chrześcijańskich ma uczyć katecheta, wskazując jednocześnie uczniom granice tolerancji, która kończy się tam, gdzie są naruszane podstawowe prawa osoby ludzkiej, gdzie kwestionuje się dobro wspólne, gdzie zostaje przekroczone podstawowe prawo miłości Boga i człowieka. Katecheta w swoich słowach i postępowaniu powinien dawać przykład takiej tolerancji.

Współcześni chrześcijanie nie umieją mówić o swojej wierze, o Bogu i o Jezusie Chrystusie. Wynika to z kilku przyczyn. Najpierw z braku zainteresowania religią, braku zrozumienia jej treści, płytkiej, niepełnej, powierzchownej znajomości katechizmowych prawd wiary. Dalej wynika to z zafascynowania kulturą audiowizualną, kulturą obrazów, poprzez bowiem przede wszystkim język obrazów oddziałują na współczesnych ludzi mass-media. Nadto chrześcijanie nie mają okazji rozmawiać o sprawach wiary – ani bowiem rodzina, ani organizacje katolickie nie stwarzają takich możliwości.

Dlatego też trzeba konsekwentnie na katechezach uczyć młodzież **s a m o d z i e l n e g o m ó w i e n i a o s p r a w a c h r e l i g i i**, formułowania swoimi słowami prawd wiary i zasad moralnych. Można tego dokonać tylko poprzez konsekwentne stosowanie metody dialogu, eksponującego często niekonwencjonalne sformułowania, pogłębione i nieszablonowe odniesienia między różnymi treściami. Samodzielne formułowanie treści religijnych umożliwia ich pogłębione zrozumienie i przyswojenie.

Katecheta jest obowiązany **o c e n i a ć** uczniów, podobnie jak ocenia się ich z innych przedmiotów. Takie uszkolnienie katechez stanowi czynnik ujemny, niekiedy zniechęca młodzież. Pozostaje otwarta sprawa komponentów tych ocen. Za co oceniać? Za wiedzę, za obecność na katechezach, za prowadzenie zeszytu i notatek w nim, za życie chrześcijańskie? Można poprzez konwencjonalne skale ocen ująć wiedzę religijną uczniów, można wyliczyć w procentach ich obecność, można ocenić zeszyty. Nie można natomiast zmierzyć żadną skalą sumienia, które pozostaje tajemnicą, nie wolno katechecie do ocen szkolnych wprowadzać ocen za postępowanie i życie religijne. Pozostaje więc ocena za wiedzę i uczestnictwo w katechezach, za prowadzenie zeszytu, za życie chrześcijańskie, natomiast uczeń musi ocenić sam siebie w rachunku sumienia. Doświadczenie poucza także, że z punktu widzenia wychowania religijnego lepiej jest oceniać uczniów łagodnie niż surowo.

BIBLIOGRAFIA

- J a n P a w e ł II. Posynodalna adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II *Christifideles laici*. Watykan 1988.
- K u p i s i e w i c z Cz.: Podstawy dydaktyki ogólnej. Wyd. 10. Warszawa 1994.
- M a j e w s k i M. ks.: Teologia katechezy. Wrocław 1989.
- N i p a r k o R. ks.: Katecheza dorosłych. Zarys teorii. Poznań 1987.
- O katechizacji w naszych czasach. *Catechesi tradendae*. Adhortacja apostolska Ojca św. Jana Pawła II. Warszawa 1980.
- Ogólna instrukcja katechetyczna. Kongregacja do Spraw Duchowieństwa. [B.m.wyd.] 1971.
- Podstawowe wymiary katechezy. Pod red. ks. Mieczysława Majewskiego. Kraków 1991.
- Problemy wychowania w Polsce roku 1990. Dokument Prymasowskiej Rady Społecznej. „Tygodnik Powszechny” 1990 nr 32.
- Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej. Pod red. ks. Romana Murawskiego SDB. Warszawa 1989.

ON THE RELIGIOUS INSTRUCTION AT SCHOOL

S u m m a r y

Having introduced religious instruction to schools catechesis became a double formative influence on children and adolescents: through school and parish. School catechesis is indeed important but insufficient it is necessary for the children and youth to join in the communal life of the local church, ie their parish.

Religious faith is based on the Divine Revelation. Therefore catechesis, unlikely other school subjects, calls for faith in the people who take part in it. One of the main aims of catechesis is to make the Bible known to the youth and to make them read it, especially the Gospel. The current curricula and handbooks of religious instruction bear a spiral table of contents, grouping them around the Person of Jesus Christ. Accordingly the catechists is more obliged to systematic work in approaching the contents of catecheses. Moreover he should take into account the needs, interests and possibilities of his pupils.

One should make young people master the basic religious dogmas and precepts in the course of catechesis, especially the essence of the redeeming work of Christ: the participation of Christian in the trinitarian life of God, as the adoptive son in the Real Son, Jesus Christ. This fact has a bearing on the whole life of the Christian and has its consequences which the catechist is obliged to show to young people, forming in his pupils proper religious and moral attitudes, molding their philosophy of life, also their relation to the sphere of sexuality.

The pastoral influence on adolescents is indispensable, so that they should be brought to prayer, participation in the Eucharist and receive the sacraments. At school catecheses pupils should taught to think for themselves and express in their own words the religious and moral contents. When assessing them, the catechist takes into account religious knowledge, turn-out, notes in their exercise books; the pupils themselves in their conscience evaluate their Christian life.

Translated by Jan Kłos